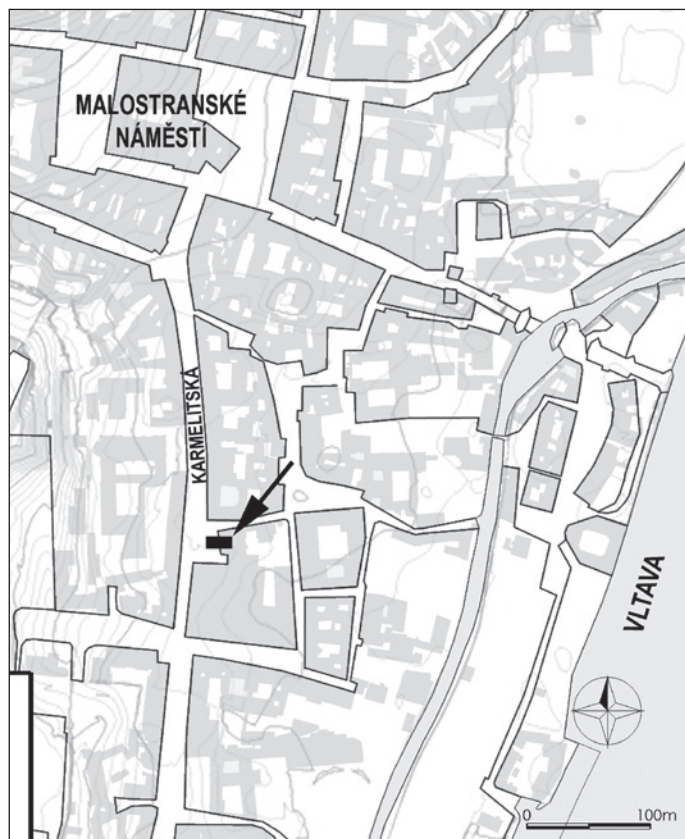

Kostel sv. Maří Magdaleny na Malé Straně

KONVENT MAGDALENITEK NA MALÉ STRANĚ ZANIKL ZA HUSITSKÝCH VÁLEK. Existenci někdejšího středověkého kláštera s kostelem sv. Maří Magdaleny, který se rozprostíral v jižní části historické Malé Strany, na parcelách dnešních domů čp. 378 a částečně i čp. 459 (obr. 1), dosud připomínaly pouze skoupé zmínky písemných pramenů a ojedinělá mladší vyobrazení. Možnost získat nové informace se naskytla v průběhu radikální přestavby obou domů na hotel. Na ničených plochách byl v letech 2003–2005 proveden dosud nejrozsáhlejší archeologický výzkum pražského levobřeží.¹ Konstrukce historických budov byly podrobeny současně probíhajícímu stavebně historickému průzkumu a nově byly zpracovány i písemné prameny.² Celkové vyhodnocení prací dosud probíhá, takže z výsledků výzkumů jsou zatím publikována pouze předběžná dílčí sdělení. Mezi ně patří i tento příspěvek, který je věnován především stavební podobě klášterního kostela, k níž přinesl nové poznatky jak archeologický výzkum, tak průzkum stavebně historický.

Nejdříve alespoň stručně připomeňme dosavadní znalosti o klášteře. První bezpečná písemná zpráva o působení konventu magdalenitek na území dnešní jižní části Malé Strany se vztahuje k roku 1329. Tehdy v listině vydané 1. března rychtář a rada pražského města dosvědčili, že jejich spoluměšťan Seiboth z Benešova daroval klášteru plat 1 hřivny z výnosu majetku v Počernicích své vnuče Markétě pro její zaopatření. Tento plat měl i po její smrti zůstat klášteru sv. Maří Magdaleny, ležícímu „... *ante muros novae civitas sub castro Pragensia*“.³ Vycházejí z Tomkovy kombinace⁴ se badatelé vesměs shodují, že konvent byl na zdejší území přesunut Janem IV. z Dražic od staroměstského kostela sv. Havla v roce 1315 nebo krátce poté kdy byl biskup nucen řešit spor mezi magdalenitkami a Menšími bratry od sv. Jakuba. Velmi pravděpodobná je i domněnka, že biskup použil k usazení konventu na pražském levobřeží nejspíše zboží své nebo své kapituly.⁵

Další písemné zprávy o klášteře jsou bohužel více než skrovné a útržkovité. Nicméně z nich vyplývá, že ještě v roce 1339 nebyl klášter zcela dostavěn. Tak lze pravděpodobně vyložit zprávu, podle níž pražský měšťan Cunrad řečený z Litoměřic odkázal dvě kopy na stavbu sv. Maří Magdaleny.⁶ Z textu listiny vydané papežem Janem XXIII. dne 5. prosince 1414 nepřímě vyplývá, že klášter byl tak chudý, že si nemohl dovolit ubytovat a živit generálního probošta při visitaci.⁷ Opakující se zprávy o špatných majetkových poměrech kláštera byly podkladem pro vznik hypotézy, že biskup usadil magdalenitky do nějakých již existujících staveb, které byly pro provoz kláštera pouze upraveny.⁸

1 Poloha lokality
ve výřezu plánu
Malé Strany
Kresba Jakub Hlavatý

Dne 22. července 1420 byl klášter vypálen Pražany a Tábority – „... klášter jeptiščí u svaté Maří Magdaleny s mnohými domky na Malé Straně vohněm spálili jsou.“⁹ Středověká kapitola kláštera sv. Maří Magdaleny se uzavřela v roce 1439. Podle M. Svobodové-Ladové se jeptišky po husitské revoluci vrátily nakrátko do kláštera, který si provizorně upravily k obývání, ale vzhledem k tomu, že klášterní kostel byl zničen a sestry patrně ani nedostávaly platy ze svého postranního práva, nadobro z Prahy v tomto roce odešly.¹⁰

Z historie areálu uvedme ještě pro úplnost stručnou zprávu o přestavbě kostela na soukromou kapli k přilehlému měšťanskému domu v 16. století a dále skutečnost, že při požáru Malé Strany v roce 1541 kostel nevyhořel a poté následovalo několik etap jeho barokních proměn, již za vlastnictví dominikánů.

Pokud jde o ikonografické prameny, nejstarší, alespoň částečně použitelné vyobrazení lokality je na dřevorezu Jana Kozla a Michala Peterleho z roku 1562. Jednolodní hmotu kostela na něm na západě překrývá polovalbová střecha. Zhruba v polovině půdorysu je zobrazena sanktusová věžička.

Stavební historie areálu byla v šedesátých letech zpracována v rámci realizace nedestruktivního stavebně-historického průzkumu při takzvané pasportizaci SÚRPMO.¹¹ Nedlouho poté autoři uveřejnili výsledky svého bádání.¹² Domnívali se, že ve hmotě obvodových zdí středního traktu domu čp. 387 je dochováno zdivo lodi

*2 Fragment přípory v jihovýchodním rohu presbytáře se zbytky podlahy,
stav před konzervací / Foto Jakub Hlavatý*

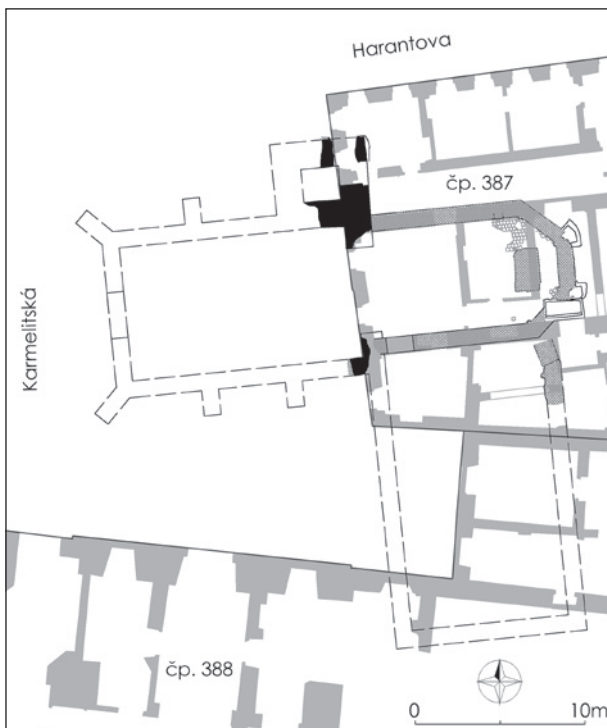

*3 Zdivo polygonálního závěru presbytáře po konzervaci a doplnění;
vlevo základy oltářní menzy, vpravo barokní hrobka / Foto Michal Tryml*

klášterního kostela. Možné zbytky jeho presbytáře pak logicky hledali východně, pod plochou dnešního dvora. O stavební podobě kláštera i kostela tedy dostupné prameny nepřinášejí zatím příliš informací. Také z tohoto důvodu patřilo řešení této otázky mezi základní cíle prováděných výzkumů. Připomeňme ale, že archeologický výzkum byl limitován skutečností, že práce byly omezeny pouze na plochy ohrožené stavbou. Přesto se domníváme, že nově získané informace stojí za zveřejnění.

Ve střední části přízemí domu čp. 387 byly postupně provedeny dvě sondy. Byly kopány klasickou archeologickou metodou – postupným rozebíráním jednotlivých vrstev a objektů s pořizováním průběžné dokumentace. Větší z obou sond byla vykopána na úroveň dna uvažované výtahové šachty; jihovýchodně od ní byla vyhloubena pouze nevelká bodová sonda, která pro doplnění informací protala všechny polohy nadloží až na rostlý terén. Postupně se podařilo bezprostředně pod podlahou přízemí odhalit kompletní půdorys polygonálního závěru kostela, jehož zdivo se místy dochovalo až do výšky jednoho metru nad tehdejší úroveň terénu (**obr. 3 a 4**). Pouze v jižní části jsou hořejší partie zdi porušeny umístěním hrobky, jejíž stavba proběhla v době, kdy závěr gotického kostela již nestál. V místech lomení jsou v interiéru situovány válcové koutové přípory (**obr. 2**). Mají kruhový průřez a ortogonální patky bez talířů. Zdivo presbytáře je přibližně 80 cm silné, má lité jádro, líc jeho nadzemní partie je vystavěn z hruběji opracovaných opukových kamenů. Na stěnách se dochovaly nevelké plochy omítky. Na několika místech byly výkopovými pracemi odkryty

4 Rekonstrukce
půdorysu gotického kostela
sv. Maří Magdaleny;
černě dokumentované
románské zdivo, křížkovane
dokumentované
zdivo gotické
Návrh Matouš Semerád,
kresba Jakub Hlavatý

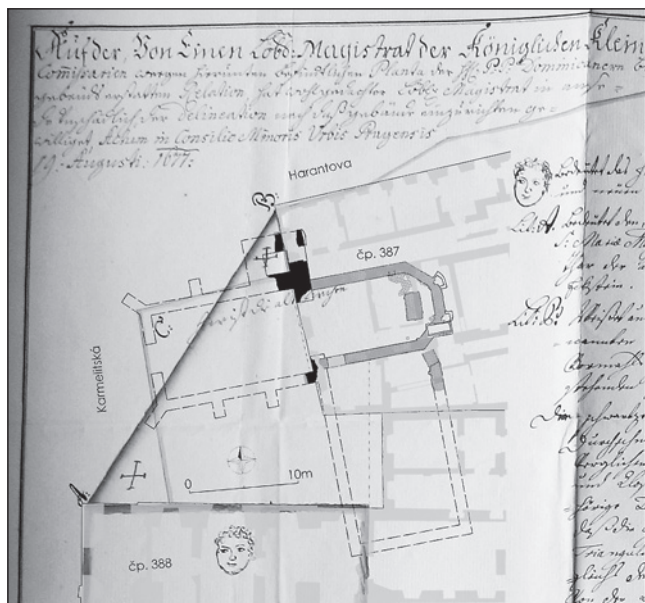

fragmenty původní podlahy kněžiště, tvořené dlaždicemi z pálené hlíny o rozměrech 18 x 18 cm (obr. 2 a 3).

V dalších fázích výkopu bylo dokumentováno i základové zdivo oltární menzy. Výkopy vně obvodové zdi presbytáře nedosáhly podloží, byly zastaveny těsně pod úrovní rozhraní základového a nadzemního zdiva. Na obou odkrytých nárožích byly dokumentovány dodatečně přizděné nárožní pilíře.¹³

Chór kostela byl vystavěn na výrazně podélném půdorysu, jehož konstrukce vychází ze dvou dotýkajících se kružnic a jim opsaných oktogonálních polygonů. Ačkoliv byl presbytář zaklenut třemi poli křížových kleneb, opěráky tu v době vztyčení kleneb nebyly.¹⁴ Závěr presbytáře byl zbořen někdy v první polovině 17. století, kdy bylo nutné zvětšit jeho plochu. Tuto změnu stavby, která byla provedena protažením bočních stěn k východu, spojujeme s příchodem konventu dominikánů do lokality.¹⁵

Další informace přinesl stavebně-historický průzkum, který probíhal v domě čp. 387 souběžně s výzkumem archeologickým. Průzkum se uskutečnil v části místnosti v přízemí a prvním i druhém patře. Bohužel některé místnosti nebylo možno sondáží narušovat. Průzkum odhalil v severní zdi závěru tři okenní otvory, napovídající traktování klenebních polí. Odhalené špalety byly do zdiva dodatečně vlámány při rozšiřování původních oken, takže se nepodařilo dokumentovat jejich gotickou podobu. Snad pouze nejvýchodněji položené okno v návaznosti na polygon závěru si uchovalo prvotní proporce. Naopak v jižní zdi závěru nebyl nalezen jediný okenní otvor, respektive jejich polohu vylučuje intaktní souvislé zdivo

5 Výřez z delimitačního plánu na výměnu pozemků mezi malostranskou obcí a konventem, se zakreslením půdorysu středověkého kostela a s podkladem současného stavu, spojnice A – B označuje novou hranici Zpracoval Jakub Hlavatý

středověkého stáří, a to i v místech, kde by za předpokladu samostatně stojícího presbytáře okna nepochybně byla. Zdá se proto nepochybné, že v těchto místech přiléhala ke kostelu budova konventu. Tomu nasvědčují i vstupní otvory, odpovídající někdejší úrovni přízemí a prvního patra konventního domu.

Tyto nepřímé doklady umožňují s jistotou mírou pravděpodobnosti označit výzkumem odkrytou partii základové zdi, přisazené k nároží polygonálního závěru za fragment konventního domu (obr. 4). Pod podlahou novověkého sklepa, situovaného v bezprostředním jižním sousedství gotického presbytáře, byl odkryt nevelký úsek metr širokého nelicovaného zdiva téměř litého charakteru, tvořeného pouze jednou nepravidelnou řádkou lomové opuky pojené vápennou maltou. Dochovaná část zdi byla dlouhá 2,4 metru a pokračování dále k jihu bylo doloženo jen jejím negativem. Základová spára této zdi se nacházela ve stejné výšce jako základová spára presbytáře. Další fragment zdiva konventu byl identifikován až při zpracovávání výsledků výzkumu, kdy bylo lomové základové zdivo v pokračování vítězného oblouku jižním směrem vyhodnoceno jako středověká konstrukce, jež náleží stavbě přiložené k jižní straně presbytáře.

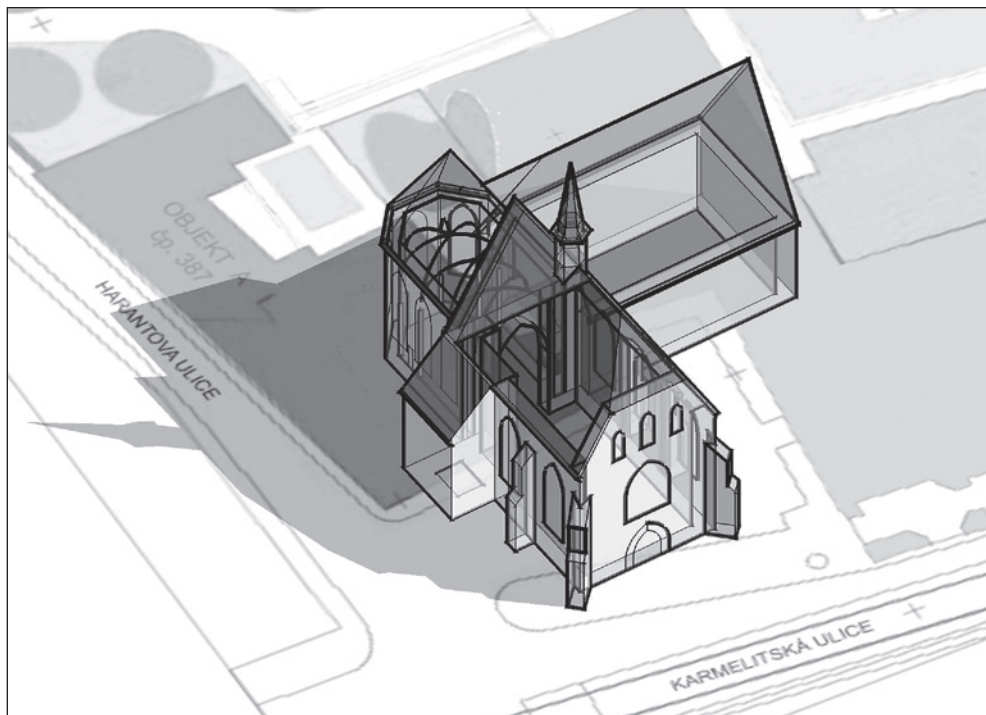
Výzkumy tedy prokázaly, že v konstrukcích střední části domu čp. 387 nejsou dochovány podstatné partie obvodových zdí lodi klášterního kostela, ale jeho podlouhlého presbytáře. Fragments lodi tak musíme hledat západním směrem. Za tohoto předpokladu nabývá na významu informace obsažená ve schematickém plánu klášterního areálu (obr. 4), který byl vytvořen pro delimitaci pozemků mezi dominikánským klášteřem a malostranskou obcí.¹⁶ Podle tohoto plánu klášter vyměnil pozemek klášterišť vystupující ve tvaru špičky do Karmelitské ulice za dva trojúhelníkové kusy pozemku tak, že nová hranice se narovnal částečně s průběhem Karmelitské ulice. Už autoři pasportu¹⁷ dovodili, že původní několikanásobně zalomení hraniční čáry parcely představuje v těchto místech anomálii, která je nejspíš pozůstatkem respektování

6 Pobled na líc
jižní obvodové zdi kostela
od severu. Částečně obořelé
jsou kvádříky románské fáze,
nahoře gotické lomové zdivo,
dole úroveň starší podlahy
Foto Jakub Hlavatý

starší zástavby. Přesvědčení, že kostel je dochován v hmotě v domě čp. 387, jim zjevně zabránilo dosadit do onoho nároží severozápadní roh někdejší gotické kostelní lodi. Po odkrytí zdiva presbytáře v domě čp. 387 se toto řešení samo nabízí. Je zřejmé, že k zarovnání parcely došlo až v době, kdy loď klášterního kostela už nestála.

Příležitost k ověření této hypotézy se naskytla v poslední etapě rekonstrukce objektu, kdy v Karmelitské ulici byla podél západní fronty domu čp. 378 kopána rýha pro provedení hydroizolace. Vznikl tak příčný řez podél vítězného oblouku s navazujícími bočními zdmi lodi. Bezprostředně pod dlažbou chodníku byly odkryty i koruny a posléze i konstrukce tří zdí vedoucích rovnoběžně směrem západ – východ (**obr. 4**). Nejjižnější z odkrytých zdí je široká necelý metr. Její spodní část, jejíž průběh se v pravém úhlu lomí k severu, má interiérový líc vyzděný z pravidelných řádek kvádříků. Oproti tomu je horní část zdi vyzděná z lomového opukového zdiva (**obr. 6**). Toto zjištění znamená, že jihovýchodní roh lodi gotického kostela byl vystaven na starší románské konstrukci. Výkopy zde odkryly i dvojí úroveň podlah, spodní románskou a přibližně o půl metru výše gotickou. Odlišnou podobu mají dvě zdi dokumentované v severní části výkopu vzdálené od sebe přibližně 200 cm. Jejich zdivo má šířku přibližně 160 cm a 170 cm a jsou až po dochovanou úroveň koruny (těsně pod dlažbou chodníku) dílem románské stavební fáze. Náleží patrně věžovému útvaru, jenž zde tvořil severovýchodní nároží (**obr. 4**). Nemáme žádné údaje o výšce románského zdiva, takže nelze ani vyloučit, že oproti jižní straně lodi nebyla severní

7 Hmotová rekonstrukce kostela sv. Maří Magdaleny a přilehlé budovy konventu / Návrh i zpracování Matouš Semerád

část nikdy nadezděna, to znamená, že se stala součástí gotické podoby kostela. Nálezová situace je mnohem složitější, její podrobný rozbor – nehledě na stav zpracování – nemá být ale obsahem tohoto sdělení. Pro naše potřeby stačí konstatování, že lomové zdivo gotické lodi je postaveno na starší konstrukci. Loď klášterního kostela byla široká 9, 8 metru, při určení délky se musíme spolehnout na zmíněný delimitační plán. Z něho lze odvodit, že celková délka lodi nepřesáhla 15, 9 metru.

Archeologický i stavebně-historický výzkum tak významně doplnily naše představy o podobě klášterního kostela sv. Maří Magdaleny. Výzkumy prokázaly, že jeho podoba byla v mnohém již předurčena existencí staršího objektu. Potvrdila se pracovní hypotéza, že biskup přivedl konvent magdalenitek k již existující stavbě. Otázku funkce a podoby zjištěného románského objektu v této fázi zpracování terénních zjištění neřešíme. Na rozdíl od lodi je stavba presbytáře novostavbou z první poloviny 14. století. Archeologicky odhalený polygon s opěráky a koutovými příporami tvaroslovně odpovídá období, k němuž směřují písemné záznamy, tedy mezi lety 1315–1329. Pokud jde o budovy konventu, s určitou jistotou lze pouze říci, že na jižní straně stálo kolmo na presbytář jedno křídlo konventního domu, které bylo nejméně patrové.

EXKURS

Prostorový model podoby klášterního kostela sv. Maří Magdaleny (**obr. 7**) vznikl ve třech krocích. Nejdříve byl vytvořen presbytář s polygonálním závěrem. Oltářní menza, trojice oken v severní stěně a vstupní portály na straně jižní, tedy ze strany konventu, odpovídají nálezovým situacím.¹⁸ Protože prakticky neznáme přesnou podobu okenních otvorů, jsou tyto prvky naznačeny pouze v čárové zkratce. Byly doplňeny i tam, kde se konstrukce kostela nedochovaly. V případě konventu, jehož skutečná podoba je jednou velkou neznámou, byl navržen pouze objemový model. Na severovýchodní nároží lodi kostela navazuje pozůstatek věžového útvaru ještě z románské fáze výstavby. V grafické rekonstrukci je hypoteticky zastřešený pultovou střešou. Na základě ikonografických vyobrazení vznikla rekonstruovaná podoba průčelí se vstupním portálem, s velkým oknem do lodi a trojicí malých okének ve štítu a střešou doplněnou o sanktusník, který se vyskytuje na téměř na všech známých vyobrazeních kostela. Poněkud sporná je otázka existence opěrných pilířů; drobné pilíře u presbytáře jsou interpretovány až jako výsledek mladších úprav, v případě lodi nejsou doloženy vůbec.

POZNÁMKY

- 1 Jan Havrda – Michal Tryml, Neznámé raně středověké opevnění jižní části pražské Malé Strany, *Archaeologia historica* 31, 2006, s. 109–118; Jan Havrda – Michal Tryml, Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 387/III a Nebovidská ulice čp. 459/III, in: Zdeněk Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2003–2004, *Pražský sborník historický* 34, 2006, s. 325–328; Jan Havrda – Michal Tryml, Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 387/III a Nebovidská ulice čp. 459/III, in: Zdeněk Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2005–2006, *Pražský sborník historický* 33, 2007, s. 315–316; Jan Havrda – Michal Tryml, Raně středověké opevnění Malé Strany v místě někdejší osady Nebovidy, Muzejní a vlastivědná práce, 45, *Časopis společnosti přátel starožitností* 115, 3–4, 2007, s. 243–248; Štěpán Rückl – Jan Havrda – Michal Tryml, Renaissance cesspit from Malá Strana in Prague, *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, 2007, s. 361–382.
- 2 Jan Havrda – Michal Tryml, Několik poznámek k provádění stavebně historického průzkumu z pohledu archeologa (na příkladu výzkumu v Karmelitské ulici na Malé Straně), *Svorník* 4, 2006, s. 163–168; Jan Havrda – Michal Tryml, K počátkům dominikánského kláštera sv. Maří Magdaleny na Malé Straně v Praze, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 7 – Historia monastica, v tisku; Jan Havrda – Michal Tryml, Kláštery magdalenitek a dominikánů u sv. Maří Magdaleny na Malé Straně v Praze. Příspěvek archeologie k poznání jejich podoby. *Staletá Praha* 25, 2009/2, s. 26–46; Michael Rykl, Karmelitská čp. 387/III, Praha 1 – Malá Strana. Hloubkový stavebně historický průzkum pozůstatků bývalého kostela sv. Maří Magdaleny, (nepublikovaný strojepis přístupný v archivu archeologického odboru NPÚ Praha), 2004; Michael Rykl, Hloubkové SHP a dokumentace. Poznámky k praxi mezioborové disciplíny, *Svorník* 4, 2006, s. 79–100. – Písemné prameny zpracoval Jan Pařez, Klášter sv. Maří Magdaleny na Malé Straně (nepublikovaný strojepis přístupný v archivu archeologického odboru NPÚ Praha), 2005.
- 3 Václav Vladivoj Tomek, *Základy starého místopisu Pražského, Oddíl III*, Malá Strana, Praha 1872, s. 76.
- 4 Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy I*, Praha 1855, s. 534.
- 5 František Kašička – Luboš Lanzinger – Milan Pavlík, Nové objevy na území bývalého kláštera sv. Maří Magdaleny na Malé Straně v Praze, *Staletá Praha* 2, 1966, s. 183.
- 6 Tomek (pozn.3), s. 76.
- 7 Jaroslav Eršil – Jiří Pražák (edd.), *Archiv pražské metropolitní kapituly II. Katalog listin a listů z let 1420–1561*, Praha 1956, č. 872, s. 244.
- 8 Kašička – Lancinger – Pavlík (pozn.5), s. 184.

- 9 Jaroslav Goll (ed.), *Vavřince z Břežové Kronika husitská*, Praha 1893, s. 379, (Fontes rerum Bohemicarum. Tomus V).
- 10 Milada Svobodová-Ladová, Zvláštní místní práva v Praze, *Pražský sborník historický* 8, 1973 s. 121. Autorka ale pro své tvrzení neuvádí pramen, viz Pařez (pozn. 2).
- 11 František Kašička – Luboš Lanzinger – Oldřich Rulc, Paspport domu Karmelitská čp. 387, Praha – Malá Strana (nepublikovaný strojopis přístupný v archivu NPÚ Praha), Praha 1965.
- 12 Kašička – Lancinger – Pavlík (pozn. 5), s. 180–197.
- 13 Mimo hlavní téma článku je nutné dodat, že po nálezů presbytáře kostela byl změněn projekt stavby a učiněn pokus alespoň částečně evokovat prostor kostela. Odkryté zdivo bylo konzervováno a je prezentováno. Viz např. Vítězslava Rothbauerová – Jiří Hůrka, Stavba roku – Mandarin Oriental Hotel. *Časopis Stavebnictví* 4, 2008, s. 8–9; Jan Havrda-Michal Tryml, Presentace odkrytého malostranského kostela sv. Maří Magdalény, *Zprávy památkové péče* 70, 2010, v tisku.
- 14 Při výzkumu byl nalezen pouze jeden fragment gotického klenebního žebra, druhotně vložený do základové partie severní zdi gotického presbyteria. Je zřejmé, že na nynější místo byl díl osazen již v neúplné podobě. Přes rozpukání opukového bloku a odlomení části jeho hmoty se na povrchu i na ložné ploše velice dobře zachovaly stopy opracování nástrojem se zubatým ostřím (podle šikmého směru seků je pravděpodobné, že šlo o plošinu se zuby – tedy nikoliv o dláto). Datování vzniku fragmentu na základě posouzení jeho formy nemůže dojít ke stanovení úzkého časového intervalu. Forma klínovitého žebra s výžlabky ve zkosených plochách je obecná prakticky po celou gotiku (přibližně od doby kolem roku 1290 do 15. století). Prozatím vzhledem k detailním proporcím profilu a k metodě kamenického opracování lze předpokládat časové zařazení vzniku fragmentu do první poloviny 14. století (příčemž nelze vyloučit ani dobu těsně před rokem 1300, ani dobu po polovině 14. století).
- 15 Jan Havrda – Michal Tryml, K počátkům dominikánského kláštera sv. Maří Magdaleny na Malé Straně v Praze. *Colloquia mediaevalia Pragensia* 7 – *Historia monastica*, v tisku.
- 16 V otázce doby vzniku tohoto plánu nepanuje shoda. Zatímco Jan Pařez (pozn. 4) datuje jeho vznik do r. 1767, jsou Kašička, Lanzinger a Pavlík (pozn. 5, s. 194) přesvědčeni, že vznikl už r. 1677.
- 17 Kašička – Lanzinger – Rulc (pozn. 11), s. 9–10.
- 18 SHP Michaela Rykla (viz pozn. 2).

RESUMÉ

Church of Mary Magdalene in Prague's Malá Strana.

During the renovation of house no. 387 in Karmelitská Street in Malá Strana (Prague 1) an archaeological excavation and a structural and historical analysis were conducted simultaneously. The article contains a preliminary publication of the findings from the Church of the Magdalenite order. The cloister first appears in written sources in 1329 and the members of the convent probably arrived in this area of Malá Strana not long previously.

The excavation discovered the polygonal keystone of a gothic presbytery under the central section of the building. This proves that significant portions of the perimeter walls are preserved in the building's construction. Small sections of the church body were documented during the excavation of utility trenches. The excavation proved that while the presbytery was a newer structure dating from the 14th century, the body of the church was built on the site of an older romanian structure utilizing its existing walls. An attempt at a reconstruction of the church is presented, with the length of the body of the church being deduced from 17th century archival sources.